

PAPER DETAILS

TITLE: Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Türk Destanlarında Kurt Ata Kültünün Anadolu'ya Yansimasi: Safranbolu Örneği

AUTHORS: Fahri DAGI,Taskin DENİZ

PAGES: 293-303

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/775391>



Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Türk Destanlarında Kurt Ata Kültünün Anadolu'ya Yansıması: Safranbolu Örneği

Fahri Dağı*

Karabük Üniversitesi
Safranbolu Turizm Fakültesi
orcid.org/0000-0002-2222-1192

Taşkın Deniz

Karabük Üniversitesi
Safranbolu Turizm Fakültesi
orcid.org/0000-0003-1293-5404

Öz

Bugün çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkler, gelenek göreneklerini, kültürlerini ve inançlarını bu yeni coğrafyalara götürmüş, çok küçük değişikliklerle eski inançlarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Her milletin kendine ait kültür kodları vardır. Bu kodlar, ait oldukları milletle diğer milletler arasında farklılıkları ortaya koyar. Türkleri diğer milletlerden ayıran kültür kodlarının başında atalar kültü ve buna bağlı olarak kurt (bozkurt) kültü gelir. Atalar kültü ve kurt (bozkurt) kültü Türk inanç sisteminde çok önemli bir yere sahiptir. Bazen atalar kültüyle kurt (bozkurt) kültü karışmış ve aynı kökte birleşmiştir. İslamiyet'ten önceki Oğuz Kağan, Türeyiş, Ergenekon, Bozkurt gibi Türk destanlarında kahramanından sonra en önemli motif "bozkurt"tur. Atalar kültüyle aynı kökten gelen kurt kültü günümüz Anadolu coğrafyasında canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu çalışmada kökeni MÖ önceki asırlara dayanan kurt ve atalar kültü ile Safranbolu'da bulunan Kurt Dede Türbesi çevresinde oluşan kurt ve atalar kültü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Atalar Kültü, Kurt Kültü, Kurt Dede.

The Reflection of Wolf Ancestor Cult in Turkish Epics on Anatolia within the Context of Intangible Cultural Heritage: The Example of Safranbolu

Abstract

Today, Turks, which have spread over a wide geography, have taken their traditions, cultures and beliefs to these new geographies and managed to maintain their old beliefs albeit minor changes. Each nation has its own cultural codes. These codes distinguish nations from the other nations. Cults of ancestors and grey wolf are among the cultural codes peculiar to Turkish nation. These cults hold an important place in the Turkish belief system. Sometimes, the cult of ancestor and the grey wolf cult merged at the same root. Grey wolf is one of the most important motif in the pre-Islamic Turkish legends, such as Oghuz Khan, Ergenekon, or Grey Wolf legends. The cult of wolf, which stems from the same root as the cult of ancestors, has been an essential part of the today's Anatolian culture. In this paper the cult of the wolves and ancestors which dates back to the ages BC and Kurt Dede Tomb in Safranbolu will be examined.

Keywords: Safranbolu, Cult of ancestors, Cult of grey wolf, Kurt Dede.

1. Giriş

Kurt, Avrasya ve Kuzey Amerika halkların kozmolojilerinde (evren biliminde) ortak bir motiftir. Özellikle Avrasya bozkırı ve Kuzey Amerika düzlüklerindeki göçebe halklarının kültür ve dinlerinde büyük öneme sahiptir. Pek çok kültürde, savaşçının kurtla özdeşleşmesi, insan ve kurdun efsanevi veya ritüel tanımlaması olan Likantropoloji kavramına yol açmıştır (californiawolfcenter.org, 2017).

Kurt ve dede kavramları, Türkler için önemli bir yere sahiptir. Türkler, tarihin çok eski dönemlerinden itibaren kurda (daha doğrusu bozkurda) kutsallık atfetmiş,

*Bu makale 29-31 Mart 2018 tarihleri arası düzenlenen 6. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*Yazışma adresi. Email: fahridagi@gmail.com

kimi araştırmacılar (Köprülü, 1981: 57-58; İnan, 1987: 57; Banarlı, 1971: 32; Ögel, 2003/I: 111) bozkurdun Türklerin totemi olduğunu belirtmişlerdir. Türk halklarının mitolojisinde kurt, saygıdeğer bir hayvandır. Asena efsanesi, Türk halkının nasıl yaratıldığını anlatan eski bir Türk efsanesidir. Kuzey Çin'de küçük bir Türk köyü Çinli askerler tarafından basılır, ancak küçük bir bebek geride kalır. "Asena" adlı gök mavisi yelesi olan yaşlı bir dişi kurt bu bebeği bulup emzirerek Türk neslinin devamını sağlar. Ayrıca Türk mitolojisinde bir başka inanış da boz bir kurdun Türklere efsanevi anavatanı Ergenekon'dan çıkışında yol gösterdiği, dünyaya yaymalarını ve cihanı fethetmelerini sağladığı yönündedir (californiawolfcenter.org, 2017).

Türkleri diğer milletlerden ayıran kültür kodların başında "atalar kültü" ve "kurt (bozkurt) kültü" gelmektedir. Günümüzde de çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkler, diğer gelenek göreneklere gibi inançları kapsamında bu kültünü bir kültürel öge olarak gittikleri coğrafyalara taşımışlardır. İslamiyet'ten önceki Oğuz Kağan, Türeyiş, Ergenekon, Bozkurt gibi Türk destanlarında kahramanından sonra en önemli motif "bozkurt" olmuştur. Atalar kültüyle aynı kökten gelen kurt kültü, diğer coğrafyalarda olduğu gibi Anadolu coğrafyasına da taşınmıştır. Kurt motifi, Anadolu'da birçok yerde (Konya, Safranbolu/Karabük, Amasya, Devrakani/Kastamonu) canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu çalışmamızın amacı kökeni kurt ve atalar kültü ile ilişkilendirilen ve kültür turizmi kapsamında yerli ve yabancı turistler için önemli bir varış noktası olan Safranbolu-Eflani yolu üzeri 15. km'deki "Kurt Dede Türbesi"ni incelemek ve somut olmayan kültürel miras kapsamında mekânın turizme sunumuna katkı sağlamaktır.

2. Safranbolu

Türkiye'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde Karabük iline bağlı bir ilçe olan Safranbolu tarihi süreçte Pers, Helen, Roma, Bizans, Danişmendliler, Çobanoğulları, Anadolu Selçuklu, Candaroğulları ve Osmanlı gibi önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Safranbolu kent merkezi, Roma ve Bizans dönemlerinde Paflagonya adı ile anılacak olan coğrafi bölge içerisinde MÖ 3000'li yıllarda İyon Prensi Theodora tarafından Theodorapolis adı ile kurulmuştur. Tarih boyunca Paflagonya'ya sırası ile Gasgaslar, Etiler, Paflogonlar, Bitinyalılar, Romalılar, Bizanslılar ve Türkler egemen olmuştur. Safranbolu- Kastamonu yolu üzerindeki Çavuşlar, Eyciler, Hacılar Obası, Bürnük, Bağlıca, Ilbarıt (Üçbölük) ve Gündoğan gibi yerleşmeleri kapsayan Kuzyaka Mevkiinde bulunan tarihi kalıntılar, Safranbolu'nun bu dönemlere ilişkin kadim tarihine ışık tutmaktadır (Karabük Valiliği, 2012: 29; Tunçözgür, 2012: 15-18).

Anadolu Selçuklu Türkleri'nin 1196 yılında Safranbolu ve çevresini fethetmesiyle yeni adı Zalifre olan Safranbolu'da Türklerin egemenliği başlamıştır. Bu dönemde Safranbolu'da Rumlar yaşamaktaydı. Zalifre ve çevresi 1213 yılında Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Çobanoğlu Beyliği'ne bağlanmıştır. 1326 yılında Çobanoğulları Beyliği'ni yenilgiye uğratan Candaroğulları Beyliği, 1354 yılına kadar Zalifre'yi yönetmiştir. Aynı yıl Zalifre ve çevresi Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Fetih sonrasında Zalifre adı, kenti çevreleyen tarak şeklindeki burçlarına ithafen burç anlamındaki Borglu-Borlu-Taraklı Borlu olarak değiştirilmiştir. Bu isim

1871 yılına kadar resmen kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Safranbolu, Zonguldak iline ilçe olarak bağlanmış, 1995 yılında Karabük'ün il olması ile Karabük'ün ilçesine dönüştürülmüştür (Tunçözgür, 2012: 15-18).

Safranbolu tarih boyunca değişik adlarla anılmıştır. Kentin ilk adının Theodorapolis/Germia olduğu bilinmektedir. Bizans döneminde "Dadybra", Anadolu Selçuklu zamanında "Zalifre" adıyla anılan Safranbolu, Beylikler ve Osmanlılar döneminde "Borglu-Borlu" olarak anılmıştır. 16. yüzyılda yöreye yerleşen Taraklı Aşiretinden dolayı Borlu adı "Taraklıborlu" olmuştur. 1749 yılında Zağfiran-ı Benderli'ye dönüşen isim, 19. yüzyılda önce Zaferanborlu sonrada Zaferan-ı Benderli olarak ifade edilmiştir. 19. yüzyılda Zağfiranbolu, Zafranbolu olarak adlandırılmıştır. Bu isimler zamanla Zağfirenbolu ve Zaferanbolu'ya evrilir. 1940'tan sonra ise Safranbolu olur (Karabük Valiliği, 2012: 29). Safranbolu, adını sınırları içerisinde yetiştirilen dünyaca ünlü safran bitkisinden almaktadır.

Araştırma sahasını oluşturan Safranbolu, 41° 14' - 43° 31' kuzey enlemleri ile 32° 41' - 36° 25' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. İlçenin toplam yüzölçümü 1013 km² olup, 2016 yılı sonu itibari ile nüfusu 63.965'tir. 48.500 kişi ilçe merkezinde, 15.465'i ise köylerde yaşamaktadır (Safranbolu Belediyesi, 2016). Şehrin en alçak noktasının rakımı 300 m iken en yüksek noktası 1750 m ile Sarı Çiçek Tepesidir. Yıllık ortalama sıcaklık 12.5 °C iken, yıllık ortalama yağış miktarı ise 700 mm civarındadır.

Araç Çayı'na karışan Tokatlı (Gümüş), Bulak ve Akçasu dereleri tarafından derince yarılmış ve parçalanmış kanyon vadilere sahip ortalama 500-600 m yükseltiye sahip bir plato özelliğindedir. Safranbolu Platosu'nun güneyi Araç Çayı tarafından çevrelenmiştir. Ilgaz Dağları'nın batı uzantısının kuzey yamaçlarından doğan küçük derelerin birleşmesiyle ortaya çıkan Araç Çayı, plato sahasına Araç ilçesine bağlı Kayabaşı Köyü yakınlarında girmekte ve Safranbolu'ya bağlı Bostanbükü Köyü civarında terk etmektedir (Özdemir ve diğerleri, 2002: 135,136). Safranbolu, karasal iklim ve Karadeniz ikliminin karşılaşma sahasında bulunması sebebi ile iklim çeşitliliğine bağlı olarak flora ve fauna açısından oldukça zengindir.

Bu coğrafi özellikleri doğrultusunda sahanın ekonomik yapısını, tarım ve hayvancılık faaliyetleri oluşturmakla birlikte, orman ürünleri ve işçiliği de önemli bir yer tutar. Araç Çayı etrafındaki alçak verimli alanlarda toprak, yükselti ve iklim şartlarına bağlı olarak sebze ve meyve tarımı gelişirken, ürünlerin de çeşitlendiği görülmektedir. Buna karşılık kuzeydeki yüksek plato düzlüklerinde ise, yetiştirilen ürün türlerinin azaldığı ve hayvancılığın geliştiği görülmektedir (Özdemir ve diğerleri, 2002: 137).

(Roux, 2005: 300). Türklerde, köken miti ile ilgili hiç şüphesiz en fazla anlatı kurttan türeyişle ilgilidir. Türkler arasında kurttan türeyiş ve ata kurt etrafında oluşan birçok efsane vardır. Türk Destanlarında hem dişi kurttan hem de erkek kurttan türeme motifleriyle karşılaşılmaktadır. Bu konuda birkaç örnek verilebilir.

Kurttan türeyiş yani “kurt ata” ile ilgili ilk efsaneye MÖ II. yüzyılda Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Hun-Çin savaşlarını anlatan Çince bir yıllıkta kurt tarafından emzirilen bir çocuğun efsanesi anlatılmaktadır. Mitolojik anlatı kısaca şöyledir: Vusunlar’la Ta-yu-çu’lar arasında çıkan savaşta tüm Vusunlar öldürülür. Sadece Vusun hakanının yeni doğan oğlu öldürülmez. Onun da kollarını ve bacaklarını keserek sazlığa atarlar. Dişi bir kurt gelerek çocuğu emzirir. Bu durumdan haberdar olan Hun hakanı, çocuğun kutsal bir kişi olduğunu düşünerek yanına alır ve büyütür. Çocuk büyüyünce de onu ordusunun başına geçirir (Ögel, 2003/I: 14; Roux, 2005: 301).

Yukarıda anlatılan efsanede dişi bir kurt tarafından beslenme ve korunma motifi görülmektedir. Bu anlatıda kahramana yardım eden kurt dişidir. İkinci efsanede ise erkek bir kurttan türeme motifleriyle karşılaşılmaktadır. Çinlilerin Kao-çı olarak adlandırdıkları Kagnılı Türk boyunun ortaya çıkış serüvenini anlatan destan kısaca şöyledir:

“Koa-çı Kağanının iki kızı vardır. Bu kızlar çok güzel, akıllı ve iyilermiş. Kağan kızlarını insanlarla evlendirilmeye razı olmamış. Kızlarının ancak Tanrı’yla evlenebileceğini söylemiş. Böyle düşünen Kağan, kızlarını bir dağın tepesine bırakmış. Uzun bir bekleyişten sonra yaşlı ve ihtiyar bir kurt ortaya çıkmış. Kızların küçüğü “İşte bu Tanrıdır.” diyerek kutla evlenmiş. Kagnılı halkı, bu hükümdarın kızıyla kurttan türemiş.” (Ögel 2003/I: 17-18). Yukarıda anlattığımız erkek kurttan türeme efsanesinin çeşitli varyantları Türk boylarının arasında oldukça yaygın bir şekilde anlatılmaktadır (Eberhard, 1942: 72-73).

Köktürkler de soylarının bir dişi kurttan geldiğine inanmaktadırlar. Köktürklerin soyunu oluşturan bu boyun adı A-şi-na (Asena)’dır. Efsane kısaca şöyledir:

“Hun soyundan gelen Köktürklerin atalarına Lin adında bir memleket saldırır. Küçük bir çocuk dışında bütün Türkleri öldürürler. Bu çocuğu küçük olduğu için öldürmeye kıyamazlar. Bacaklarının keserek bir bataklık içindeki otlar arasına atarak giderler. Bu sırada dişi bir kurt ortaya çıkarak çocuğun etrafında dolaşmaya başlar ve et getirerek onu besler. Çocuk, kurt tarafından büyütülür. Çocukla kurt evlenirler ve kurt hamile kalır. Lin memleketinin hakanı çocuğun ölmediğini haber alınca çocuğu öldürmeleri için askerlerini gönderir. Bu durumu hisseden kurt kaçarak bir mağaraya sığınır. Mağara büyük bir vadiye açılmaktadır. Kurdun on çocuğu olur. Çocuklar dışarıdan kızlar getirerek onlarla evlenirler. Köktürkler bu A-şi-na ailesinden gelmektedir.” (Ögel, 2003/I: 20- 23).

Köktürklerin kurt başlı bayraklar taşıdığı tarihi kaynaklarca sabittir. Köktürkler döneminde devlete hizmet etmiş kişileri taltif etmek için onlara kurt başlı sancıklar

verilmekteydi. Çin kaynakları Köktürklerin kendilerinin kurttan türediklerine inandıklarını yazmaktadır (Çoruhlu, 2014: 74). Ayrıca Orhun Abideleri'nin Kül Tigin Yazıtı'nın üst kısmında bir kurdu emen çocuk resmi vardır (Sertkaya-Alyılmaz, 2001).

Bir Türk boyu olan Başkurtlar da soylarının bir avcıyla evlenen dişi bir kurttan geldiğine inanmaktadırlar (Çoruhlu, 2014: 73). Kurttan türeme ile ilgi diğer Türk boylarında da birçok mitik anlatılar mevcuttur. Türkler soylarının ister dişi olsun ister erkek kurttan geldiğine inanmaktadırlar. Yukarıdaki öreklerden de anlaşılacağı üzere kurt türemenin sembolüdür (Çoruhlu, 2014: 70).

Kimi tarihçiler MÖ 209-174 tarihleri arasında hükümdarlık yapmış olan Hun hükümdarı Mete'nin Oğuz Kağan olduğunu iddia ederler (Bang-Arat, 1936: 18-30). Bizce Oğuz Kağan Mete'den çok daha eski tarihlerde yaşamış olmalıdır. Konumuz bu olmadığı için bu konuyu burada kapatmak istiyoruz. Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş gibi birçok Türk destanında kurt, önder, kılavuz, yol gösterici ve rehberdir. Oğuz Kağanla konuşan kurt, Oğuz'a sözünü dinlemesini emreder. Kurdun sözünden çıkmayan Oğuz Kağan dünyayı fethederek cihan devleti kurar (Bang-Arat, 1936: 18-30). Oğuza yol gösteren kurt gökten ışık huzmesi olarak iner. Destanda olay şöyle tasvir edilmektedir:

"Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeleli bir büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve:

'Ey Oğuz, sen Urum üstüne yürümek istiyorsun; ey Oğuz ben senin önünde yürümek istiyorum.' dedi ve gitti.

Ondan sonra çadırını dürdürdü ve gitti. Gördü ki ordusunun önünde gök tüylü ve gök yeleli bir büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir." (Bang-Arat 1936: 18-19).

Yukarıda kurt ile ilgili mitolojik anlatıların tamamı İslamiyet'ten önceki dönemlere aittir. Görüldüğü üzere kurt (bozkurt) Tanrı veya tanrısallık özelliklerine sahiptir. Oğuz Kağan Destanında Oğuz'a yol gösteren kurt gökten inmiş, gök yeleli ve gök rengindedir. Bu da onun aslında bizzat Tanrı olduğunu veya Tanrı tarafından gönderildiğini gösterir. Türkler göğün rengi için boz kelimesini de kullanıyorlardı. Aslında burada gök yeleli gök kurt, bugünkü bozkurtur. Zamanla "gök" kelimesinin kullanımı daralarak "bozkurt" tabiri öne çıkmıştır.

Oğuz Kağan destanı başta olmak üzere türeme ile ilgili destanların çoğunluğunda kurttan türeme motifi temel unsurdur. Hun ve Köktürkler döneminde yaşayan Türk boyları, bazen dişi bir kurttan bazen de erkek bir bozkurttan türediklerine inanmaktaydılar. Yukarıda da söylediğimiz gibi aslında bozkurt, Tanrı'dır. Yaratıldığı günden itibaren kaosu (kargaşayı) sona erdirerek kozmosu (düzeni) kuracaklarına inan Türkler, kendilerinin Tanrı soyundan geldiğine inanmaktadırlar. Aslında bu inanç İslamiyet'ten sonra da kaybolmadan günümüzü kadar gelmiştir. Selçuklular ve Osmanlılardaki nizam-ı alem ilâ-yı kelimetullah fikri bu inancın devamıdır. İslamiyet'ten sonra da Türk hakanları, kendilerini Allah'ın yeryüzündeki halifeleri olarak görmüşlerdir.

İslamiyet'ten sonraki döneme ait olarak düşündüğümüz Dede Korkut Hikâyelerinde de kurt kutlu sayılmıştır. Kazan Bey'in evinin yağmalandığı destanî hikâyede, Kazan, kurtla karşılaşır ve onunla soylaşır. Kazan Bey'in "kurt yüzü mübarektir" (Ergin, 2008/I: 101) demesi bu çağda da Oğuz Türkleri arasında kurdun hâlâ kutsal olarak algılandığını gösterir.

Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da kurda duydukları saygı azalmamıştır. 16. yüzyılda yaşadığına inanılan bir destan ve halk kahramanı olan Köroğlu, kendisini ve koçaklarını bir şiirinde bozkurda benzetir:

"Yiğitler silkinip ata binerse

Derelerde bozkurtlara tün olur.

Yiğitler döne döne döğüşür,

Kötüler kavgada kaçır hun olur" (Kaplan, 2007: 94).

20. yüzyıl Anadolu Türklüğü kurttan korkmakla birlikte ona büyük bir saygı da beslemektedir. Günümüzde dahi Anadolu'nun birçok yerinde kurdun adı tabudur. Halk onun adını doğrudan doğruya anmayarak "canavar" demektedir.

1920'lerin sonu 1930'ların başında Anadolu'nun güney bölgelerini gezerek bölgede yaşayan Türkmenler arasında alan araştırması yapan Alı Rıza Yalman (Yalın), "Cenupta Türkmen Oymakları" adlı eserinden bölgeye ait halk bilimi unsurlarını derlemiştir. Bu çalışmasında Çukurova'da yaşayan Sarıkeçili aşiretinden Ömer Ağa'dan derlediği şu bilgi konumuz açısından oldukça önemlidir:

"Yamandır bozkurt yamandır. Kurdun dişini cebinden taşıyan adam nazar görmez, hem uykuda sayıklamaz. Bozkurtun dişi kurutulur ve toz edilerek sürme gibi göze çekilirse o göz çok görür ve ağrımaz." (Yalman, 1993/II: 133).

Anadolu'nun hemen hemen her coğrafyasında kurt, saygın ve kutsaldır. "Kurda kurşun atılmaz; Kurt avı uğurlu değildir; Kurdun boğazladığı hayvan yenilmez; Hz. Yusuf menkıbesinde bozkurda iftira edildiği; bozkurdun diğer, kurtlardan yiğit ve soyca üstün tutulduğu," gibi inanışlar Anadolu'da yaşamaya devam etmektedir (Yalman, 1993: 32-34).

Kurt Dede adı, Orta ve Doğu Karedeniz bölgesinde soy isim ve yer adı olarak oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bölgelerde alan araştırması yapan Prof. Dr. Necati Demir, "Kurt Dede" isminin bölgede çok yaygın bir şekilde kullanıldığını, yörede bulunan yüzlerce yerleşim biriminin bu adla anıldığını ve binlerce insan soyunun "Kurt Dede"den geldiğini tespit etmiştir¹ (<http://www.necatidemir.net>). Bu ve benzeri inançları Anadolu'nun ve Türk Dünyasının genelinde görmek mümkündür.

Konunun daha iyi anlaşılması için "dede" kelimesi hakkında da kısa bilgi vermek gerekir:

¹ Geniş bilgi için bk. Prof. Dr. Necati Demir, "Kurt Dede ve Tarihî Bağlantısı", http://www.necatidemir.net/images/demir/bkosem/kurt_dede.pdf

Dede kelimesi Oğuz Lehçesine ait olup Eski Türkçe Dönemi’den itibaren takip edilebilmektedir. Divânu Lugâti’t-Türk’te kelime bugünkü şeklinde olup; *dede: Baba. Oğuzca* (Kaşgarlı Mahmud, 2006/III: 220) anlamındadır. 15. yüzyılın sonunda yazıya aktarıldığı düşünülen Dede Korkut Oğuznamesinde kelimenin anlamı “ata, büyükbaba, ananın veya babanın babası, dervişlerin piri, ihtiyar, yaşlı” (Ergin, 1963: 79; Gökyay, 2006:263) anlamlarına gelmektedir. Günümüzde de “ata, babanın veya annenin babası” (Türkçe Sözlük, 2005:140) anlamında kullanılmaktadır. Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü’nde kelimenin anlamı şu şekildedir: “Dede: mahalli bir Alevî ocağının başında bulunan kişi. Peygamber soyundan geldiklerine inanılır ne ‘seyyid’ olarak bilinirler. Ayin-i cemleri yönetirler... Alevilikte dede olmak doğrudan soyla ilgili bir durumdur. Bir başka deyişle dede olmanın şartı seyyid olmaya, yani Hz. Hüseyin soyundan gelmeye bağlıdır” (Kaya, 2014: 230). Tasavvufta da dedelik makamı çok önemlidir.

“Dede: 1. Mevlevilikte muhip, dede, şeyh ve halife şeklinde sıralanan tarikat mensupları arasında ikinci mertebe sahibi. Dede dervişliğe ikrar vermiş dergâhta hizmet görerek bin bir gün çilesini doldurmuş bir derviş. O artık hücre güzün ve hücre-nişindir (hücre sahibidir). Dedelere dedegah da denir; örn. Galib Dede, Dede Efendi ünlü Mevlevî dedeleridir. 2. Bazen Mevlevî olmayan şeylere de dede denir; Dede Sikkın, Dede Ruşeni gibi. Özellikle son dönem Melami şeyhlerine dede derler. 3. Yatır, ermiş kişilerin gömülü oldukları mezar veya türbe. Ruhaniyetlerinden ve manevi güçlerinden faydalanmak için ziyaret edilen ve çevresinde mum yakılan yatırırlar. 4. Alevilikte din adamı. Alevilikte dedelik soy güder, bu soya dede soyu derler.” (Uludağ, 2016: 100-101).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkler soylarının bozkurttan geldiğine inanmaktadırlar. Dede kavramı da ata, baba anlamındadır.

4. Safranbolu ve Kurt Dede Türbesi Etrafında Oluşan İnançlar

Safranbolu, Türk kimliğinin ve kültürünün yaşadığı Anadolu’nun güzel beldelerinden biridir. Evleri, sokakları, hanları ve türbeleriyle yüzyıllardır Türk kimliğini içinde barındırarak günümüze gelmiştir. Her toplumun kimlik kodları vardır. Bu kodlar, mensup oldukları milletlere hayat verir. Eğer bunlar unutulursa o toplum zayıflar veya tarih sahnesinden silinir. Türk milletinin de sahip olduğu kimlik kodları vardır. Bu kodlardan biri de atalara duyulan saygı ve hürmettir. Türkler, çok eski çağlardan günümüze kadar atalarına karşı çok saygı duymuş, yüceltmişlerdir. Ancak her ecdat saygıya layık değildir. Türklerde ancak millete ve devletine hizmet eden devlet adamları ve dinî şahsiyetler bu saygıya layıktır. Safranbolu da tarihî kimliği ile birçok din ulularını bağrında barındırmaktadır. İşte bu kutlu kişilerden biri de Kurt Dede adıyla bilinen veli kişidir.

Kurt Dede Türbesi Safranbolu Eflani yolu üzeri 15. km’dedir. Kurt Dede adıyla anılan bu veli zatın Horasan erenlerinden olduğuna inanılır. Asıl adı Seyyid Hüseyin Efendi’dir. Yine lakabı Kurt Dede olan kardeşi Ali Efendi ile birlikte Horasan’dan 1737 yılında gelerek bu bölgeye yerleşmişlerdir. Kardeşi Ali Efendi’nin türbesi bugün Sine köyündedir.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgilere göre Kurt Dede, kurtlarla konuşmakta kurtlara emirler verebilmektedir. Hatta kötü insanları cezalandırmak için kurtları kullanmaktadır. Kurtlar, Kurt Dede'nin sözünden çıkmamakta ve ne derse onu yapmaktadır (Kaynak şahısların tamamı).

Görüldüğü üzere hem Seyyid Hüseyin hem de kardeşi Seyyid Ali'nin lakapları Kurt Dede'dir. Her ikisinin de bu adla anılmaları tesadüf değildir. Her ikisi de kurtlarla konuşmakta, emirler vermekte ve kötü insanları kurtları kullanarak cezalandırmaktadırlar. Bu motif göstermektedir ki her iki kardeş de kurt soyludur. Her tür kendi diliyle anlaşır. Kurt Dedelerin kurtların dilinden anlaması, kurtlara emirler vermesi onların kurt soyundan geldiğinin işaretidir. Ayrıca dede sıfatıyla anılmaları dedelerin, kurtlarının atası olduğunu gösterir. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız üzere Türklerde kurt soyundan gelme oldukça yaygın bir motiftir. Dedeler ya kurtların atasıdır ya da dedeler kurt soylu kişilerdir.

Bölge halkı bu ulu kişilere eskiden olduğu gibi bugün de derin saygı duymaktadır. Yılın her mevsimi yurdun değişik bölgelerinden gelen insanlar, Kurt Dedelerin türbeleri ziyaret ederek onlardan çeşitli istek ve dilekte bulunmaya devam etmektedir.

Bir diğer ilginç olay da dedelerin seyyid olmalarıdır. Yani her iki dede de Peygamber soyundandır. Hem seyyid olmaları hem de kurtlarla konuşmaları ve onlar hükmetmeleri aslında Türklerin İslam'la birlikte eski inançlarını unutmayarak yaşattıklarını göstermektedir. Bugün bile halk, bu iki unsura karşı derin bir saygı duymaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasın güzel örneklerinden biri olan bu durum turizm açısından da önem arz etmektedir. Günümüz insanı, kültür turizmine gittikçe önem vermeye başlamıştır. İnsanlar seyahat ettikleri yerlerin doğal güzellikleriyle birlikte o yerde bulunan somut olmayan kültürel değerleri de merak etmekte, yerel halkın inançlarını, yaşam tarzını anlamaya çalışmaktadır. Hem yerli hem de yabancı turistler, Kurt Dede gibi efsanevî şahsiyetler hakkında anlatılan menkıbeleri ilgiyle dinlemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kurt (bozkurt) motifi İslamiyet'ten önceki Türk destanlarının birçoğunda Tanrı, rehber, hem dişi hem erkek eş, tanrısal özelliklere sahip bir varlık olarak çok sık karşımıza çıkmaktadır. Aşina (Asena) soyundan geldiklerine inan Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra ve gittikleri yeni coğrafyalara da bazı küçük değişikliklerle bu inançlarını taşımışlardır. Bu bağlamda. Anadolu Türk'ü, tarihin çok eski çağlarından süzülüp gelen kurt ata inancını canlı bir şekilde yaşatmakta ve bundan bir rahatsızlık duymamaktadır. Hatta veli olarak kabul ettikleri ulu kişilere kurt soylu olduklarına inanarak "Kurt Dede" sıfatını lâyık görmüşlerdir.

Günümüz insanı her geçen gün kültür varlıklarını daha fazla merak etmekte ve önemsemektedir. Turistler, ziyaret ettikleri yerlerin somut ve somut olmayan kültürel

mirası hakkında bilgi edinmeye çalışmaktadırlar. Ziyaret ettikleri şehirlerin kültürel dokusu ve inançları onları cezbetmektedir.

Safranbolu’da çeşitli kişiler, yerler ve olaylar hakkında birçok efsaneler anlatılmaktadır. Kültür turizmin hızlı bir şekilde geliştiği Safranbolu’da Kurt Dede gibi somut olmayan kültür varlıklarının ziyaretçilere tanıtılması bölgeye olan ilginin artmasına vesile olacaktır.

Kaynakça

- Alptekin, M. ve Alptekin, Z. D. (2017). İskender Pala’nın Şah ve Sultan adlı romanında halk bilimi unsurları. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2):193-224.
- Aslan, Namık (2010). Kurt motifinin Türk menşee efsanelerdeki menşee üzerine. *Millî Folklor*, (87), 72-77.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bang, W., R.R. Arat (1936). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Burhaneddin Basım Evi.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Konya: Kömen Yayınları.
- Eberhard, W. (1942). *Çinin Şimal Komşuları* (çev. N. Uluğtuğ), Ankara.
- Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökay, O.Şaik (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1987). “Börü=Kurt ve Yok=Hayır Üzerine”. *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, M. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar/Tip Tahlilleri 3*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Karabük Valiliği (2012). *Karabük-Safranbolu Gezi Rehberi*. Ankara: Anıt Matbaası.
- Kaşgarlı M. (2006). *Divânü Lugati’t Türk*, (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemir, Ü., Güner, İ. ve Kopar, İ. (2002). Safranbolu Platosu’nda geçici kır yerleşmeleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, (7), 133-152.
- Sertkaya, O. F., Alyılmaz, C. ve Battulga, T. (2001). *Moğolistan’daki Türk Anıtları Projesi Albümü*. (çev. Işık Kuşçu) Ankara: TİKA Yayınları.
- Ögel, B. (2003). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Roux, J. Poul (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Türkçe Sözlük (2005), Ankra: Türk Dil Kurumu.
- Tunçözgür, Ü. (2012). *Dünden Bugüne Safranbolu*. İstanbul: Safranbolu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yalman (Yalgın) A.R. (1993) Cenupta Türkmen Oymakları I-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnternet Kaynakçası

<https://www.californiawolfcenter.org/downloads/TSRWolvesinfofolkloreReligionandMythology.pdf> [Erişim Tarihi: 13.03.2017].

Safranbolu Belediyesi (2016). <http://www.safranbolu.bel.tr/?/safranbolu/cografi-konum-94> [Erişim Tarihi: 13.02.2016].

http://www.necatidemir.net/images/demir/bkosem/kurt_dede.pdf [Erişim Tarihi 08.02.2018].

Kaynak Kişiler

Hatice Savaş, 1938, Safranbolu, Okuma-yazma biliyor, Annesinden dinlemiş.

Sıdika Yılmaz, 1946, Safranbolu, İlkokul mezunu, Annesinden dinlemiş.

Yılmaz Savaş, 1948, Safranbolu, Ortaokul mezunu, Annesinden dinlemiş.